

ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕРІОД 1948–1970 РОКІВ

Статтю присвячено розгляду проблеми вивчення, узагальнення і популяризації передового педагогічного досвіду прогресивних вчителів періоду 1948–1970 років; коротко схарактеризовано основні ідеї діяльності провідних педагогів указаної доби, чий досвід виступав і залишається нині чинником впливу на професійний розвиток учителів початкових класів.

Питання вивчення, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду (ППД) було одним із центральних у діяльності методичної служби від початку її створення в країні. Потенціал такої роботи вбачали передусім у можливостях обміну продуктивним досвідом учителів, які нестандартними шляхами розв'язували складні педагогічні проблеми: інтенсивне подолання не писемності населення, другорічництва; опанування міцними знаннями з різних навчальних дисциплін. Результати вивчення, узагальнення і популяризації ППД впливали також на розвиток педагогічної науки та забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів та підвищення кваліфікації освічених фахівців.

Сутність передового педагогічного досвіду, його функції і критерії визначали Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Паламарчук та ін.; взаємовплив творчості вчителя і передового педагогічного досвіду розглядали С. Лобода, М. Поташник, М. Чепіль та ін.; особливості його вивчення, узагальнення й упровадження методичними службами в історичній ретроспективі досліджували І. Жорова, М. Проц, А. Ткач та ін. Додаткового розгляду потребує, на нашу думку, аналіз основних ідей діяльності провідних педагогів 40–60-х років ХХ століття, популяризація досвіду яких упливала на професійний розвиток учителів початкових класів.

Мета статті: розглянути проблему вивчення, узагальнення і популяризації передового педагогічного досвіду прогресивних вчителів періоду 1948 – 1970 років; коротко схарактеризувати основні ідеї діяльності провідних педагогів указаної доби, чий досвід виступав і залишається нині чинником впливу на професійний розвиток учителів початкових класів.

Системою народної освіти в повоєнні роки було активізовано роботу з вивчення, узагальнення та розповсюдження серед учителів кращого педагогічного досвіду. з цією метою інститути вдосконалення кваліфікації вчителів користувалися різними засобами: працівники кабінетів вивчали стан викладання, форми організації навчального процесу, особливості застосування на уроках різноманітних методів шляхом відвідування уроків; роз-

* © Примакова В. В.

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

силали в школи районні тексти контрольних робіт з мови, арифметики, одержані ж роботи підлягали якісному та кількісному аналізу; вивчався, направлявся і популяризувався досвід виго-товлення наочності, аналізувалися особливості організації само-стійної класної і домашньої роботи учнів; практикувалися від-криті уроки з наступним їх обговоренням на засіданнях методичних об'єднань, методкущів, секцій. Увесь зібраний матеріал вивчався, узагальнювався і популяризувався серед учительства шляхом виступів методистів на учительських конференціях, на обласних нарадах керівників закладів народної освіти, на засі-даннях методичних об'єднань і педрадах шкіл. Через висвіт-лення кращих зразків і результатів роботи в обласній пресі, че-рез складання методрозробок, методистів, консультацій попу-ляризувався кращий досвід роботи вчителів і шкіл. Практикува-лися виступи співробітників інституту на радіо з радіолекціями з актуальних тем: «Ушинський – батько російської педагогічної науки»; «Правила для учнів»; «Виховна робота вчителів і бать-ків» [2]. Така робота проводилась не тільки на рівні області, відповідні питання були на контролі керівних органів народної освіти УРСР. Наприклад, у наказі «Про підсумки проведення січ-невих нарад учителів шкіл УРСР у 1948 році», було рекомендо-вано облВНО та інститутам удосконалення кваліфікації вчителів «...підготувати і провести в II півріччі науково-педагогічні конференції з метою обговорення передового досвіду роботи шкіл області у справі здійснення актуальніших завдань на-вчально-виховної роботи, поставлених перед органами народ-ної освіти і школами ухвалою ЦК КП/б/У від 3/XII – 1947 року» [3, с. 106]. Згодом такий напрям ставав вагомим, постійно набував більш потужного підґрунтя та характеризувався різно-маніттям форм.

На початку 60-х років XX століття така робота не обмежу-валася популяризацією передового педагогічного досвіду окре-мих учителів. Усе більше привертала увагу освітян творча ді-яльність педагогічних колективів, структурних складових мето-дичної служби Української РСР. Зокрема, обласними інститутами вдосконалення кваліфікації вчителів вивчалися особливості методики оптимізації навчально-виховного процесу в початко-вій школі; передовий досвід роботи шкіл, предметних комісій, методичних об'єднань з питань перебудови освітнього процесу в школах. Новими напрямками вивчення і розповсюдження ППД стали тоді: «перший досвід роботи районних і міських педкабі-нетів на громадських засадах; перший досвід роботи шкіл пере-дового педагогічного досвіду» [4, арк. 25]. Ефективними фор-мами популяризації досвіду виступали насамперед педагогічні читання (шкільні, районні, обласні); обладнання традиційних і постійно діючих педагогічних виставок у школах і районах. Актуальним для початкової школи був опис роботи кращих вчителів і шкіл, що працювали без другорічників та роботи з морального і трудового виховання молодших школярів.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

З метою поширення передового досвіду вчителів УРСР було організовано обласні школи передового досвіду, якими керували найбільш досвідчені педагоги. Працівниками обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів (ОІУКВ) з цією метою проводилися семінари, упродовж яких вчителі початкових класів відвідували відкриті уроки, вивчали досвід окремих учителів та шкіл, обговорювали актуальні питання навчально-виховної роботи з молодшими школярами.

Суттєвий вплив на розбудову змісту шкільної освіти в цей період було здійснено представниками вітчизняної педагогічної думки, до яких належала когорта вчених Харківської науково-педагогічної школи – професори М. Григор'єв, А. Зільберштейн, С. Литвинов, І. Федоренко та ін. Учені були ініціаторами багатьох досліджень у галузі теорії та історії педагогіки, розробці широкого кола науково-педагогічних проблем.

Вагомий внесок у розробку змісту, форм і методів трудового навчання в школі на цьому етапі було зроблено І. Федоренком. Працюючи директором школи № 94 міста Харків, ним було успішно проведено експеримент, що полягав у поєднанні політехнічного навчання з виробничою практикою учнів на базі промислових і сільськогосподарських підприємств. Для початкової школи особливий інтерес представляли теоретичні та практичні напрацювання І. Федоренка з розробки методики формування в школярів навичок швидкого читання, що склалася наприкінці 60-х років ХХ століття.

Обґрунтувавши шляхи формування міцності та дієвості знань, учений уперше розробив теорію розвитку в молодших школярів зорових і слухових сприймань текстової інформації, пов'язаних з навчальним матеріалом; визначив потенційні можливості розвитку в учнів різного віку обсягу оперативних одиниць слухового й зорового сприймання; експериментально перевірів вплив сприймання тексту на формування інших видів навчальних умінь та навичок. Результати багаторічних досліджень було висвітлено в кандидатській (1964 р.) та докторській (1974 р.) дисертаціях [5]. Методику швидкого читання було впроваджено в навчально-виховний процес пілотних шкіл (експериментальних майданчиків), де було доведено дієвість і ефективність її застосування в початковій школі.

Важливими напрямками роботи лабораторії І. Федоренка були: консультування й інструктажі вчителів, у класах яких проводилися спостереження за проведенням уроків з впровадженням нових методик; підготовка матеріалів для анкетного опитування та обробка отриманих результатів; аналіз письмових учнівських робіт з різних видів вправ; конструювання спеціальних машин для експериментальної перевірки швидкості читання; підготовка і видання методичних листів для шкіл, для вчителів та здійснення інших видів дослідницької діяльності [5]. Основні прийоми роботи, запропоновані педагогом-вченим (короткотермінове читання на початку кожного року, триразове читання

тексту, зорові диктанти, вправи для розширення кута зору, для запобігання зорового регресу тощо), активно використовуються і нині вчителями початкових класів в Україні та за її межами.

На початку 60-х років ХХ століття з'явилися змістовні праці досвідчених вчителів, в яких було висвітлено основні положення власного педагогічного досвіду. Серед них особливе місце посідали ініціатори творчої експериментальної педагогічної діяльності на засадах гуманізації – прогресивні керівники навчальних закладів, талановиті педагоги К. Голобородько (с. Станіслав, Херсонська обл.), М. Лисенко (м. Краматорськ, Донецька обл.), М. Самойлик (м. Харків), В. Сухомлинський (с. Павлиш, Кіровоградська обл.), І. Ткаченко (с. Богданівка, Кіровоградська обл.) і багато інших, які зробили істотний внесок у розробку проблем забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості. Їх досвід вивчався, узагальнювався методичними службами, популяризувався засобами зустрічей, публікацій у періодичній пресі та друку авторських педагогічних праць. Ідеї та результати їх втілення в практику роботи школи стали вагомим підґрунтям для розвитку освіти та джерелом професійного розвитку вчителів.

Серед широкого кола проблем, котрі розглядали знані педагоги-гуманісти завжди на перший план виступали роздуми про особистість учителя, який покликаний виховувати найцінніший скарб кожної нації – дитину. Ефективно впливати на гармонійний розвиток учнів, забезпечуючи оптимальні умови для становлення особистості та реалізації потенціалу на засадах гуманізму, людиноцентризму може тільки педагог, здатний до постійного саморозвитку, самовдосконалення.

Екстраполяція філософських поглядів і прогресивних ідей педагогів на розбудову сучасної національної освітньої системи, визначення оновленої мети освіти; розв'язання актуальних проблем функціонування навчальних закладів, професійного розвитку педагогів є важливою умовою вирішення багатьох актуальних проблем. Тому осмислення їх педагогічної спадщини поширюється сьогодні від загальнофілософського аспекту до конкретно прикладного. Особливо це стосується вічних питань, які турбували і продовжують привертати увагу прогресивної педагогічної думки в усі часи розвитку вітчизняної освіти: проголошення і втілення гуманістичних ідей у педагогічну теорію і практику; пошук виховного ідеалу; створення освітнього простору для виховання щасливої особистості із глибоким духовно-моральним наповненням. Реалізувати їх, утілити в життя можливо за умови постійного фахового зростання педагогічних працівників, на важливості якого невтомно наголошували провідні педагоги, присвятивши висвітленню освітніх проблем багато роздумів, публікацій, науково-педагогічних праць.

Вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду 50-60-х років минулого століття дозволило розширити не тільки професійні, а насамперед філософські, світоглядні уявлення су-

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

часних педагогів, зокрема вчителів початкових класів, адже саме вони найперші у шкільному житті вихованців покликані впливати на його внутрішній світ, особистісне становлення, формування якостей гідного громадянина українського суспільства.

Одним із ініціаторів організації учнівських навчально-виробничих бригад і комсомольсько-молодіжних таборів праці та відпочинку в Україні був І. Ткаченко. Наприкінці 40-х – початку 50-х років XX століття ним було розроблено і разом з педагогічним колективом школи апробовано ефективну систему трудової підготовки учнівської молоді, яка полягала в залученні учнів до суспільно корисної праці, починаючи з молодшого шкільного віку, підготовки до самостійного трудового життя [8].

Особливості педагогічної діяльності з удосконалення навчально-виховного процесу через створення цілісної освітньої системи для гармонійного розвитку особистості, патріотичного виховання засобами організації творчої праці було висвітлено в монографіях педагога-вченого «Богданівська середня школа», «Трудове виховання старшокласників», матеріалах кандидатської дисертації, багатьох книг і брошур, великій кількості наукових статей в педагогічних журналах і збірниках, центральних і регіональних газетах з проблем потенціалу та організації трудового навчання і виховання підростаючого покоління. В них, зокрема, було описано механізми поетапного залучення учнів до творчої і дослідницької діяльності під час трудової підготовки.

Реактуалізація провідних ідей І. Ткаченка в сучасну педагогічну теорію та освітню практику дозволить суттєво вплинути на подальший розвиток освітньої галузі, наукової думки, забезпечити соціалізацію вихованців в умовах мінливого світу.

Особливою постаттю в когорті талановитих українських освітян був В. Сухомлинський, становлення ідей якого, обґрунтування і впровадження педагогічної системи відбувалось упродовж 1948-1970 рр. Створювалась вона на основі науково-педагогічної діяльності в непростих умовах зіткнення суперечностей у поглядах на проблеми освіти школярів, між офіційною педагогікою та першими виявами педагогічної опозиційності.

Творча спадщина В. Сухомлинського як першоджерело для ефективної організації роботи з розвитку особистості дитини, становлення майбутніх вчителів та професійного зростання й удосконалення досвідчених фахівців, знаходиться сьогодні в фокусі педагогічної думки, що містить широкі можливості для всебічного вивчення, упорядкування та використання унікальної спадщини майстра педагогічної творчості в освітній праці.

Відомо, що В. Сухомлинський був автором 48 книг, понад 500 наукових статей, 1500 оповідань і казок для дітей. Його праці були видані 59-а мовами народів світу, загальним накладом майже 15 млн. примірників [6]. Уже з цього переліку зрозуміло, який потужний потенціал містить педагогічна спадщина педагога-класика для професійного становлення й удоскона-

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

лення педагогів, для розвитку освіти взагалі.

Найбільш повно гуманістичну інтенціональність новоствореної тоді педагогічної системи В. Сухомлинський розкрив у своїх працях: «Людина неповторна» (1962), «Шлях до серця дитини» (1963), «Виховання особистості в радянській школі» (1965), «Павлиська середня школа» (1969), «Виховання всебічно розвиненої особистості» (1969) та ін. Його авторську педагогічну систему в широкому сенсі можна потрактовувати як нонконформіську для свого часу, оскільки уможливлення її впровадження ґрунтувалось на думці, що кожен педагог-майстер у процесі роботи має виробляти власну педагогічну систему, ефективність якої залежить від органічного поєднання впливу особи педагога з самовихованням учнів. Це дещо суперечило канонічним уявленням тодішніх теоретиків педагогіки про організацію навчально-виховного процесу в початковій школі, де новачки схвалювали тільки щодо застосування певних форм і методів, котрі визнавалися ними ефективними.

Роздуми про благородну місію вчителя було висвітлено в багатьох наукових і публіцистичних працях В. Сухомлинського: «Педагогічний колектив середньої школи» (1958 р.), «Виховання комуністичного ставлення до праці» (1959 р.), «Вірте в людину» (1960 р.), «Розумове виховання і всебічний розвиток особистості» (1969 р.), «Серце віддаю дітям» (1969 р.) та інших [7]. Основною думкою в концепції педагога-філософа була та, що авторитарний стиль спілкування з вихованцями не тільки заважає вільному розвитку особистості, гальмуючи природні процеси, але й завдає прямої духовної шкоди як особистості вихованця, так і вихователя. Змістовні та відверті праці науковця, сповнені любові до людей, до педагогічної професії, привертати увагу вчителів початкових класів тих часів та залишаються актуальними сьогодні.

Науково-педагогічна діяльність В. Сухомлинського здійснювалася майже водночас із творчими пошуками і досягненнями директора школи К. Голобородька. Становлення і втілення ідей Костя Йосиповича відбувалося в період 1946 – 1967 років. Майстер вчительської справи, що понад 20 років очолював сільську школу на Херсонщині (Білозерський р-н, с. Станіслав), був «Людиною, Педагогом і Письменником Таврії», який «реально, повсякденно й цілевідданно змінював оточуючий світ на краще» [1, с. 30]. 40-60-і роки ХХ століття завдяки потужному педагогічному таланту та небаченій цілеспрямованості ним було створено авторську школу, що діяла на засадах гуманістичного підходу до організації навчально-виховного процесу.

На початку директорської діяльності К. Голобородько зосереджував зусилля педагогічного колективу на проблемах підвищенні якості уроку як основної форми шкільної роботи. 1948 року в Херсонській обласній газеті «Наддніпрянська правда» було опубліковано його статтю «Важливіший засіб поширення досвіду», де автором було проаналізовано вплив

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

системного проведення відкритих уроків шкільного вчителя на підвищення рівня викладання навчальних предметів [1].

На початку 50-х років ХХ століття К. Голобородько розробив концепцію Станіславської середньої школи, основу якої вбачав у поєднанні гуманітарно-естетичного й політехнічно-трудового напрямів. Результатом їх інтеграції, на думку педагога-гуманіста, mala стати гармонійно розвинена особистість з яскравими виявами індивідуальності та готовністю до творчої праці. Головним у справі виховання Кость Йосипович уважав: допомогти дитині повірити в себе, у свої сили. За його переконанням, цього можна досягти засобами вивчення гуманітарних дисциплін, мистецтва, історії і культури Таврійського краю. Водночас, «трудове виховання і політехнічна культура дозволять зорієнтувати учнів у виборі майбутньої професії, що надасть їм можливість більш упевнено розпочати самостійне життя» [1, с. 31].

Відтак на початку 50-х минулого століття при Станіславській середній школі було організовано першу в Херсонській області учнівську виробничу бригаду; створено пришкільні дослідницькі ділянки, теплицю, пришкільну майстерню для ремонту сільських будинків, технічні гуртки. При школі також було відкрито трирічну музичну школу, вихованці якої стали активними учасниками на шкільних і сільських заходах (два учнівські хори, ансамбль баяністів, духовий і струнний оркестри). Було створено картинну галерею та історико-краєзнавчий музей; засновано учнівський драматичний гурток, за репетиціями й аматорськими постановками якого турботливо стежив Кость Йосипович [1]. Створене різноманіття форм урочної та позаурочної роботи сприяло забезпеченню сприятливих умов для пошуку і реалізації здібностей і талантів дітей.

Ефективність педагогічної дії Кость Йосипович убачав у перегляді підходів масової школи до становлення і формування особистості. Мудре керівництво педагогічним колективом дозволило створити належні умови і для творчої співпраці вчителів-однодумців, вироблення і реалізації педагогічної стратегії, результатом втілення якої стало не одне покоління сумлінних, людяних, успішних та цілеспрямованих вихованців. Дієвість та ефективність впровадження педагогічної системи К. Голобородька в освітній процес було підтверджено впродовж тривалого часу.

Масштабна педагогічна діяльність мудрого керівника школою супроводжувалася його натхненною літературною творчістю, основною темою якої був погляд письменника на школу життя Людини, що ґрунтувався на особистому біографічному та педагогічному досвіді, здобутому автором впродовж майже століття. Твори К. Голобородька публікувалися у херсонському альманасі «Наддніпрянські зорі» (1957 р.), київському збірнику «Перший заспів» (1961 р.), а також виходили друком у прозових збірках «Вчителю наш дорогий...» (1961 р.), «Обрії

пахнуть вітрами» (1966 р.), написаних у співавторстві з сином Юрієм [9].

Нині Станіславська загальноосвітня школа I-III ступенів носить почесне ім'я К. Голобородька, яким пишаються й учителі, й учні, усвідомлюючи велику відповідальність за результати педагогічної взаємодії. Адже досвід педагога-гуманіста став широковідомим як глибоко гуманістичний, продуктивний та результативний.

Ознайомлення майбутніх учителів початкових класів у неперервній педагогічній освіті зі спадщиною провідних педагогів окресленої доби та неодноразове звернення до перлин їхнього досвіду безумовно сприяє підвищенню рівня їх готовності до створення відповідних умов ефективного навчання і виховання підростаючого покоління. Проникнення в світ педагогічних ідей майстрів педагогічної справи, їх філософських роздумів обов'язково вплине на розвиток у допитливого і зацікавленого педагога низки морально-етичних, духовних якостей, які допоможуть на високому професійному рівні, методично грамотно, цілеспрямовано, тактовно, коректно і делікатно будувати навчально-виховний процес у початковій школі.

Література:

1. Голобородько Я.Ю. Учитель, журналіст, письменник: до 110-річчя від дня народження заслуженого вчителя України К.Й. Голобородька / Я.Ю. Голобородько // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – №36. – С. 30-32.
2. Методические разработки, письма, составленные Херсонским областным институтом усовершенствования квалификации учителей // Державний архів Херсонської області. – Ф – Р 2419. – Оп 1. – Спр. 7. – 327 арк.
3. Наказ «Про підсумки проведення січневих нарад учителів шкіл УРСР у 1948 році» № 292 від 27/II. 1948 року / Накази Міністерства освіти УРСР з питань основної діяльності з № 22 по № 711 // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 387. – 273 арк., Арк. 102.
4. План роботи Херсонського обласного інституту вдосконалення кваліфікації вчителів на 1961-1962 навчальний рік: Херсонський обласний відділ народної освіти Виконкому Херсонської обласної Ради депутатів трудящих (статвідділ) // ДАХО, Ф Р – 2239, Оп. 1, Спр. № 135, 34 арк.
5. Сіра І.Т. Теоретичні ідеї та практична діяльність учених Харківської науково-педагогічної школи (20-70-ті рр. XX ст.): [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Сіра Ірина Тихонівна; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2002. – 20 с.
6. Сухомлинська О.В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О.В.Сухомлинська // Педагогічний вісник: науково-методич. журнал. Випуск № 2-3 (26-27) / Редкол.: А.С.Бик (голова) та ін. – Кіровоград: 2013. – 248с. – С. 17-22.
7. Сухомлинський В.О. Бібліографія творів / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978. – 110 с.
8. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа ім. В. І. Леніна / І. Г. Ткаченко. – К.: Рад. шк., 1975. – 274 с.
9. Щерба Т.М. Причетні до Слова: Літературно-публіцистичне видання –Херсон: Айлант, 2011. –368 с.